

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.1

Г. В. СВИРИДЕНКО

ПРАВОМІРНА ПОВЕДІНКА: НЕОБХІДНІСТЬ СИСТЕМНОГО ОСМИСЛЕННЯ

Досліджується питання системного осмислення феномена правомірної поведінки в контексті сучасних доктринальних підходів до її визначення. Зроблено висновок, що правомірну поведінку не можна розглядати поза контекстом складних процесів, які відбуваються у суспільстві та державі, у тому числі у свідомості людини як суб'єкта суспільних, а отже, правових відносин.

Ключові слова: правомірна поведінка, право, свідомість, індивід, соціальний механізм дії права.

Свириденко А. В. Правомерное поведение: необходимость системного осмысления

Исследуется вопрос системного осмысления феномена правомерного поведения в контексте современных доктринальных подходов к её определению. Делается вывод, что правомерное поведение нельзя исследовать вне контекста сложных процессов, которые происходят в обществе и государстве, в том числе в сознании индивида как субъекта общественных, а значит, и правовых отношений.

Ключевые слова: правомерное поведение, право, сознание, индивид, социальный механизм действия права.

Syurydenko Hanna. Lawful behavior: the need for systemic thinking

The article at the general theoretical level examines the issues of systemic understanding of the phenomenon of lawful behavior in the context of modern doctrinal approaches to its definition. The study concludes that lawful behavior cannot be investigated outside the context of complex processes that occur in society and the state, including in the mind of the individual as a subject of social, and, therefore, legal relations.

Keywords: lawful behavior, law, consciousness, an individual, social mechanism of law.

Розвиток незалежної Української держави на сучасних демократичних засадах об'єктивно вимагає здійснення масштабних реформ у більшості важливих сфер суспільного життя. При цьому слід визнати, що численні зміни у економічній, політичній, соціальній та інших сферах життєдіяльності суспільства істотно впливають на так звані «зовнішні способи» взаємодії людини з правовими нормами — на правову поведінку індивіда. Правова поведінка людини є феноменом соціально-правової дійсності, що проявляється у різноманітних формах та об'єктивується у діяльності учасників суспільних відносин. Особливе місце у структурі правової поведінки займає правомірна поведінка, яка відповідає правовим приписам, узгоджується з основоположними принципами права та гарантується державою. Характер, масштаб і напрями правової поведінки визначається багатьма чинниками, серед яких слід виокремити не лише внутрішні особливості самої людини (наприклад, її характер, свідомість, воля, ціннісні орієнтації тощо), але й зовнішніми умовами її життєдіяльності, зокрема, станом законності та правопорядку в суспільстві, ступенем реальної забезпеченості конституційно закріплених прав і свобод, рівнем суспільної моралі тощо.

Проблематика правомірної поведінки вже не одне століття хвилює представників не лише юридичної науки, а й філософії, соціології тощо. Даний факт слід визнати цілком закономірним, оскільки право, так само як і суспільство, не стоїть на місці, а непинно розвивається, змінюючи при цьому як свої формальні, так і змістовні характеристики. Якщо звернути увагу на особливості сучасного етапу дослідження цієї проблематики, то очевидним є те, що постійний розвиток сучасної гуманітарної і, зокрема, юридичної науки відкриває нові можливості вивчення даного феномену, які криються насамперед у методології пізнання правової дійсності. Так, арсенал сучасних підходів до дослідження явища правомірної поведінки надає можливість вивчати та відкривати нові грані і аспекти даного феномену, сприяє його більш системному осмисленню, що є необхідною передумовою отримання якісно нового знання

про правомірну поведінку, її властивості та ознаки, структурні елементи і функції, шляхи підвищення її ефективності тощо.

Серед українських та зарубіжних дослідників проблематики правомірної поведінки слід, зокрема, назвати В. Бачиніна, С. Бобровник, В. Карташова, В. Кудрявцева, В. Лазарева, Г. Мальцева, В. Оксамитного, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, О. Петришина, А. Романову, Ю. Шемшученка та ін. Втім, з огляду на складні та суперечливі реалії сьогодення, зростання чинника невизначеності та нестабільності суспільно-державного розвитку тощо, все більш очевидним стає факт, що проблематика правомірної поведінки потребує свого переосмислення, зокрема, у контексті відповідних методологічних підходів до її розуміння.

Слід відзначити, що наукові праці, присвячені дослідженню тих чи інших проблем правомірної поведінки, здебільшого засновуються на використанні діалектичних та формально-логічних прийомів наукового пізнання. У контексті зазначеного, окремі дослідники справедливо зазначають, що «традиційно до методів наукового пізнання відносять методи індуктивного та аналогічного (порівняльного) логічного мислення, які надають можливість отримувати висновки ймовірнісного характеру, а якість отримуваних результатів пов'язують зі ступенем ймовірності (обґрунтованості) висновків. Ці методи складають основу емпіричної теорії, що оперує конкретними властивостями, явищами тощо. Більше того, в емпіричній науці вони фактично виступають у ролі загальних принципів, формальних матриць пізнання. Водночас, емпірична теорія не може спиратися на формальний аналіз, оскільки вона є змістовною, а тому формальні структури в ній мають лише вузько пізнавальне значення»¹.

Зокрема, на думку деяких дослідників, правомірна поведінка – це суспільно корисна правова поведінка (дія або бездіяльність) людини, що відповідає приписам юридичних норм та охороняється державою. У такий спосіб правомірна поведінка обмежується формальною сферою дотримання юридичних заборон, виконання юридичних обов'язків, використання

суб'єктивних прав, застосування правових норм². Подібний підхід можна знайти також і в зарубіжних доктринальних дже-релах³.

Незважаючи на те, що сучасна загальнотеоретична юридич-на наука не обмежується лише формально-логічним обґрунту-ванням явища правомірної поведінки, з приводу того факту, що остання повинна відповідати або узгоджуватися з приписа-ми правових норм, мабуть, не повинно виникати жодних запе-речень. Водночас, в умовах посилення лібералізації та демо-кратизації суспільно-державного життя, а також визначення прав і свобод людини у якості найвищої соціальної цінності в державі, дослідження правомірної поведінки не може відбува-тися лише за допомогою формально-логічних прийомів науко-вого пізнання, оскільки очевидно, що абсолютизація подібного підходу необґрунтовано звужує сферу правового регулюван-ня суспільних відносин лише необхідністю реалізації конкрет-них норм позитивного права, виносячи за дужки, зокрема, регулятивний потенціал основоположних принципів права, в яких безпосередньо відображаються найвищі соціальні цінно-сті (наприклад, справедливість, гуманізм, свобода, рівність тощо)⁴. У заявленому контексті у вітчизняній науковій літера-турі справедливо відмічається, що правомірна поведінка люди-ни має відповідати не лише правовим нормам і приписам, а й неписаним природним нормам, на основі яких формується чи, принаймні, повинно формуватися позитивне право. Так, окремі вітчизняні дослідники вважають, що «про правомірність або неправомірність поведінки можна говорити на основі того, чи узгоджуються дії та вчинки людини з правовими приписами й моральними переконаннями суспільства стосовно того, що є добром, а що – злом. Критерієм визначення ступеня правомір-ності слугує ступінь відповідності реальних дій і вчинків людей, закладених у позитивному і природному праві поведін-кових моделей». З огляду на це, деякі науковці визначають правомірну поведінку як таку поведінку, що «повністю узгод-жується з усіма вимогами норм буттєвого, соціоприродного, природно-правового простору та позитивно-правового поля»⁵.

Справді, питання юридичної оцінки тих чи інших діянь особи виходять далеко за межі моделей поведінки, сформульованих у правових нормах. У даному випадку мова йде насамперед про правове значення та юридичну оцінку тих дій, які безпосередньо не передбачені у правових нормах, але, разом з тим, відповідають основоположним правовим ідеям або принципам, основним засадам розвитку певної галузі права тощо, та спрямовані на досягнення юридично значущого результату. Зокрема, ст. 7 Цивільного кодексу України закріплює, що цивільні відносини можуть регулюватися звичаєм, зокрема, звичаєм ділового обороту. Звичаєм є правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства, але є усталеним у певній сфері цивільних відносин. Крім цього, ст. 526 Цивільного кодексу України встановлює, що зобов'язання має виконуватися належним чином, відповідно до умов договору та вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог — відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться. Можна навести ще чимало подібних норм у законодавстві, зі змісту яких випливає, що визначення або оцінка правомірності діяння чи поведінки не обмежується лише наявністю відповідної норми у певному нормативно-правовому акті, а передбачає можливість її встановлення за допомогою правил та принципів, які виходять за межі правового нормативізму і впливають з характеру або природи тих чи інших відносин, фактичних особливостей їх усталеної практики тощо. Це означає, що фактичні дії відповідних суб'єктів права, які прямо не передбачені у законодавстві, не суперечать його обов'язковим нормам і спрямовані на досягнення юридично значущого результату, можна і потрібно оцінювати як правомірні.

Також, ч. 1 ст. 11 Цивільного кодексу України допускає можливість виникнення цивільних прав і обов'язків з дій фізичних та юридичних осіб, які, хоча й не передбачені в нормативно-правових актах, але в силу загальних засад цивільного законодавства породжують цивільні права і обов'язки. Іншими словами, це дії, які не регламентовані конкретними правовими

нормами, але закон надає їм значення юридичних фактів, тобто пов'язує з їх наявністю певні правові наслідки, у зв'язку з чим можна вести мову про їх правомірність як якісну характеристику фактичних дій суб'єкта.

Таким чином, методи формальної логіки дають можливість якісно досліджувати формальні характеристики певного явища або феномену, зокрема, правомірної поведінки, але за їх допомогою неможливо належним чином досягнути змістовні компоненти правомірності, обмежуючи останні нормативізмом праворозуміння. Традиційне ж формально-логічне розуміння правомірної поведінки як поведінки, що відповідає правовим приписам, в сучасних ліберально-демократичних умовах вступає в протиріччя з розумінням меж правомірності в діяльності фізичних і юридичних осіб, загальні контури яких визначені в актах законодавства та сприйняті сучасною юридичною наукою і практикою.

Формально-логічні прийоми наукового пізнання правомірної поведінки не враховують того факту, що правомірна поведінка – це, власне, саме право в дії, у зв'язку з чим не можна залишити поза увагою питання про чинники або процеси, які таку дію обумовлюють або, щонайменше, справляють певний вплив на її змістовні особливості. Зазначені надзвичайно важливі питання не можуть бути належним чином досліджені поза контекстом методів діалектичного пізнання, за допомогою яких можна пояснити аспекти співвідношення ціннісних і нормативних засад змісту правомірної поведінки в різних сферах правового регулювання. Методи діалектики надають можливість виявити і пізнати закономірності функціонування та розвитку правомірної поведінки, виявлення яких пов'язане з перетворенням внутрішнього, суб'єктивного світу індивіда у зовнішні акти реалізації права. У свій час окремі дослідники справедливо зазначали, що «закономірність правомірної поведінки – це об'єктивний розвиток зв'язку між правом, внутрішнім станом адресата норм, його зовнішніми вчинками та іншими факторами, які впливають на перетворення суб'єктивного стану в правомірні дії. Вона стабільно та суттєво обумовлює

кількісну та якісну відповідність змісту і спрямованості поведінкового акту вимогам правових норм⁶.

Аксіоматичним слід визнати, що правові норми не виконують регулятивну функцію, якщо вони не опосередковуються складним комплексом відносин між відповідними елементами свідомості людини, які, у свою чергу, перебувають у постійній взаємодії із зовнішніми чинниками. Методи діалектики як раз і розкривають взаємозв'язок форми та змісту правомірної поведінки, а також взаємообумовленість та єдність нормативного і ціннісного елементів її змісту.

Досліджуючи взаємозв'язок форми та змісту правомірної поведінки індивіда, необхідно відзначити, що остання вміщує у своїй структурі не лише нормативні, але й ціннісні елементи, які узгоджують зовнішньо задані нормативні вимоги з внутрішніми переконаннями індивіда, спрямовуючи його правомірні діяння. У науковій літературі справедливо відмічається, що ціннісні елементи правомірної поведінки проявляються у її змістовних ознаках, детермінуючи її соціальну та психологічну характеристики⁷. Очевидно, що під час здійснення правомірного діяння, так само як і будь-якого іншого, відбувається реалізація ціннісних установок індивіда, які виходять за межі, власне, правового виміру. З цього випливає, що однією з основних детермінант правомірної поведінки є певна сукупність цінностей, у тому числі моральних, які поділяються суб'єктом права. Якісна характеристика ціннісних установок індивіда визначає конкретний варіант його поведінки, а отже, від сформованої та сприйнятої у свідомості людини системи цінностей безпосередньо залежить чи буде вона постійно намагатися дотримуватися правових приписів або ставитиме їх реалізацію у залежність від особистих інтересів та уподобань. Це означає, що від місця нормативних, зокрема, правових цінностей у свідомості індивіда, безпосередньо залежить рівень його правосвідомості та правової культури.

Таким чином, сформована та сприйнята у свідомості індивіда система нормативних цінностей, передусім, правових і

моральних — це також своєрідний регулятор поведінки людини, у тому числі правомірної, яка задає їй необхідні соціально корисні орієнтири повсякденної життєдіяльності, зокрема, у правовій сфері, а також допомагає зробити правильний, соціально-корисний вибір в ситуаціях невизначеності або недостатності правової інформації, у тому числі при виявленні прогалин у законодавстві та правових колізій. При цьому ціннісне відношення до права є однією з найважливіших складових правомірної поведінки, оскільки саме на її основі здебільшого формуються мотиви поведінки людини у правовій сфері⁸. Осмислення та сприйняття системи нормативних цінностей, зокрема, правових, сприяє їх трансформації із зовнішніх у внутрішні, внаслідок чого у свідомості людини зникає можливе протиріччя між запропонованими або нав'язуваними їй цінностями і нормами та особистими внутрішніми ціннісними переконаннями. За умови відсутності такого протиріччя досягається найвища ефективність від реалізації правомірної поведінки, оскільки її відповідний варіант повністю узгоджується з внутрішньо усвідомленою та сприйнятою системою цінностей людини.

Враховуючи зазначене, надзвичайно важливим у процесі дослідження правомірної поведінки є так званий психологічний підхід, який випливає з того, що правомірна поведінка — це інтелектуальний процес, який вимагається для реалізації права та в процесі якого відбувається перетворення внутрішнього стану людини у дії по відношенню до інших суб'єктів права⁹. Правомірна поведінка, таким чином, обумовлюється внутрішніми психологічними переживаннями людини щодо прийняття або неприйняття нею правових приписів та принципів. Психологія є своєрідною внутрішньою пружиною людської поведінки, яка відображає духовний стан індивіда. Зрозуміло, що реалізація права або правомірна поведінка мають місце тоді, коли є внутрішня, особиста узгодженість суб'єкта зі змістом правової норми, що опосередковується різною мотивацією. Без використання психологічного підходу неможливо виявити психологічну детермінацію правомірної

поведінки, яка є значно глибшою та більш дієвою, ніж, наприклад, зовнішній державний примус. Адже правомірна поведінка в значній мірі чи, принаймні, не в останню чергу спирається на відповідні пізнавальні процеси (наприклад, відчуття, сприйняття, увага, уява, пам'ять, мислення тощо), психічні властивості (наприклад, здібності, темперамент, характер, мотивація) та психічні стани (наприклад, фрустрація, стрес, радість). За допомогою даного підходу проблематику формування та розвитку правомірної поведінки можна вивести за межі, власне, інтелектуального аспекту, зосередивши увагу на її психологічних характеристиках. Як справедливо зазначав О. Шпенглер, «право звернене до людей, які, окрім статутів, внутрішнім чином розуміють те, про що немає сенсу говорити, розуміють саме в силу цього і чудово собі представляють як ним користуватися. Будь-яке право є переважно звичаєвим правом: нехай собі закон визначає слова – життя їх розтлумачує»¹⁰.

У процесі дослідження сутності правомірної поведінки можна і доцільно застосовувати також історичний підхід, відповідно до якого правомірна поведінка – це поведінка, що ґрунтується на сформованих у певних темпорально-просторових вимірах звичаях, традиціях, етичних правилах тощо, які сприймаються більшістю громадян конкретного суспільства¹¹. Подібний підхід надає можливість виявляти динаміку історичного розвитку правомірної поведінки в межах визначених соціокультурних параметрів, що є особливо важливим в умовах посилення так званої суспільної модернізації, яка повинна враховувати, принаймні, об'єктивні соціонормативні аспекти історичного розвитку конкретного суспільства.

Крім цього, в процесі дослідження проблематики правомірної поведінки не можна залишити поза увагою і соціологічні методи її наукового осмислення та пізнання, за допомогою яких правомірна поведінка досліджується з точки зору її функціональних особливостей. Основу такого ракурсу вивчення правомірної поведінки складає те, що остання є елементом механізму дії права, зміст якого не можна обмежувати лише єдністю структурного змісту права як соціального

регулятора та його функціонування, спрямованого, таким чином, лише на перетворення правових приписів у соціальну поведінку. Якщо механізм дії права розуміти спрощено, то правомірна поведінка може бути лише наслідком існування правових норм, а сама дія права ставитиметься в залежність від державного встановлення відповідних норм. Така формула дії права не відображає сутності та багатоманітності даного феномену, оскільки право в дії – це поведінка людей, що відповідає за своїми результатами об'єктивному значенню вимог правових приписів та продиктоване правомірними мотивами¹². При цьому соціальний механізм дії права включає в себе соціальні чинники, інформаційну та соціально-психологічну системи сприйняття особистістю права, його норм та інститутів, що впливають на формування правомірної поведінки¹³. В межах соціологічного підходу правомірна поведінка виявляється вираженням правової значущості проявів соціальної активності індивідів, результатом її правової оцінки. У такий спосіб правомірна поведінка людини відрізнятиметься не лише від неправомірної, а й від байдужої чи нейтральної поведінки.

Правомірна поведінка також може бути розглянута під кутом зору культурологічного та антропологічного підходів. Останнє впливає з того факту, що практично вся людська діяльність здійснюється індивідами під впливом визначених соціокультурних чинників. Культура, власне, належить до діяльності людини, її думок та відчуттів, артефактів, які особистість набуває як член суспільства. Будь-яка діяльність, ідея або артефакт, за визначенням є соціально стандартизованими, якщо вони співвідносяться з певним суспільством або соціальною групою. Співвідносячи свою поведінку з елементами культури, суб'єкти права свідомо їх використовують для організації та нормалізації своєї життєдіяльності. Все це переконливо свідчить, що культура є своєрідним двигуном людської діяльності, у тому числі у правовій сфері, чинником соціального розвитку, а отже, вона справляє величезний вплив на правомірну поведінку.

Досліджуючи таку розмаїтість сучасних підходів до розуміння явища правомірної поведінки, методологічно важливим є з'ясування відповідних меж даного поняття. Річ у тім, що не будь-яка поведінка людини підпадає під правовий вплив, а отже, певна поведінка може бути нейтральною з точки зору права. Очевидно, що правовий вплив на поведінку індивіда має місце тоді, коли можливою є юридична оцінка тих чи інших дій та визначення їх правових наслідків. У свій час деякі науковці справедливо зазначали, що «ототожнення правового впливу з незабороненістю теоретично призводить до приписуванню праву невластивої йому ролі «глобального» регулятора суспільних відносин, непомірному перебільшенню правової регламентації та державного контролю за поведінкою громадян, невинуватого звуженню сфери особистої свободи»¹⁴. З цього випливає, що якщо мова йде про так звану незаборонену правом поведінку, то доцільніше вести мову про правовий вплив не на таку поведінку, а на охорону правопорядку в цілому, тобто на такий стан суспільних відносин, за якого забезпечується належна реалізація права у всіх її формах. В останньому випадку поведінку конкретної людини можна визнати правомірною лише умовно, оскільки охороняється і захищається правом не сама ця поведінка, яка не заборонена правом, а правопорядок в цілому.

У контексті зазначеного виникає також справедливе питання щодо можливості та доцільності розуміння правомірної поведінки як такої, що не порушує норм права. Справа в тому, що право не є єдиним регулятором суспільних відносин, а перебуває у тісному взаємозв'язку з іншими соціальними регуляторами, насамперед мораллю та релігією, а отже, деякі незаборонені правом дії можуть суперечити вказаним соціальним нормам. При цьому право об'єктивно не може і не повинно регулювати всі сфери суспільного життя, справедливо залишаючи їхню регламентацію іншим соціальним регуляторам, зокрема, моралі та релігії. У даному випадку мова йде насамперед про так звану особисту (приватну) сферу людської взаємодії, яка, з одного боку, засновується на внутрішній або духовній

частині людської природи, а з іншого — може проявлятися і завжди має місце у всіх сферах і галузях особистої комунікації, у тому числі в тих з них, які детально регулюються правом. Надмірне підкорення духовної сфери суспільного життя правовій регламентації, що означає фактично штучний всеохоплюючий вплив права як особливого соціального регулятора на надзвичайно складну систему свідомості людини, неминуче призводить до посилення режиму функціонування держави, її поступового переходу до тоталітарного способу владарювання з усіма його трагічними наслідками, які добре відомі з історичного минулого. З цього, зокрема, випливає, що належність соціально несхвальних вчинків (наприклад, часті шлюби і розлучення) або такої поведінки, яка суперечить іншим соціальним нормам, до числа правомірних є цілком виправданою та, свого роду, мінімальним «злом» у порівнянні з їх правовою заборонаю. Слід погодитися, що норми моралі та релігії втілюють у собі абсолютні цінності, в силу чого вони можуть слугувати лише вищим, а не загальним та обов'язковим критерієм правомірної поведінки. Відповідність правомірної поведінки ще й моральним та релігійним нормам характеризує її найвищу якість та найбільшу користь, до чого треба завжди прагнути, але мати на увазі, що в повній мірі такого ідеального стану в реальній соціальній дійсності неможливо досягти. Водночас, слід також підтримати думку, що не може бути підставою для виправдання аморальної поведінки посилення на її правомірність з тим обґрунтуванням, що вказана поведінка не заборонена законом¹⁵, оскільки подібне обґрунтування сприяє штучному розмежуванню та протиставленню права і моралі як найважливіших та найоб'ємніших соціальних регуляторів, а також створює необхідні передумови для посилення деструкції моральної свідомості особи, що в подальшому неминуче призведе до відповідної деформації правосвідомості. Необхідно пам'ятати, що правомірна поведінка — це не лише поведінка, яка не порушує правових норм, а ще й поведінка, яка є співмірною, порівняною з правом, співвіднесеною з його цілями та

принципами, які є аналогічними або тісно переплітаються з іншими соціальними регуляторами¹⁶.

Зазначене обумовлює необхідність звернення уваги на різноманітні підходи до розуміння феномену правомірної поведінки, кожен з яких, беззаперечно, складає відповідну наукову цінність, оскільки визначає певний аспект або зріз дослідження цього явища (наприклад, соціологічний, психологічний, культурологічний тощо). Систематизувавши вказані вище концептуальні підходи до розуміння явища правомірної поведінки, останню можна визначити як обумовлену соціокультурними та іншими чинниками (наприклад, мораль, звичаї, традиції, право, психологічні переживання, ціннісні орієнтації та пріоритети, темпорально-просторові особливості соціального механізму дії права тощо) взаємодію людини з іншими суб'єктами та оточуючим світом, спрямовану на свідоме виконання правових вимог та принципів з метою забезпечення законності і правопорядку в суспільному житті.

Таким чином, правомірну поведінку не можна розглядати поза контекстом складних процесів, які відбуваються у суспільстві та державі, у тому числі у свідомості людини як суб'єкта суспільних, а отже, правових відносин. При цьому, як переконливо свідчать складні та суперечливі реалії сьогодення, одна з основних проблем формування належного рівня соціально активної правомірної поведінки в державі перебуває не стільки у формально-юридичній площині (наприклад, якість законів, ефективно функціонуючий апарат держави тощо), скільки в самій людині, її свідомості та ціннісних орієнтаціях, прагненнях, інтересах тощо. У зв'язку з цим, надзвичайно важливою складовою забезпечення соціально активної правомірної поведінки людини є формування морально-правової ціннісної системи координат її свідомості.

1. Малахов В. П., Эриашвили Н. Д. Методологические и мировоззренческие проблемы современной юридической теории: монография. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2012. С. 15. 2. Бачинін В. А., Журавський В. С., Панов М. І. Філософія права: словник. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. С. 252. 3. Кудрявцев В. Н. Правовое поведение: норма и

патология: монография. Москва: Наука, 1982. С. 38. **4.** *Погребняк С. П.* Основоположні принципи права (змістовна характеристика): монографія. Харків: Право, 2008. 240 с. **5.** *Романова А.* Правомірна поведінка як умова самоствердження людини // Юридичний вісник. 2014. № 6. С. 92. **6.** *Лазарев В. В.* Выявление закономерностей правомерного поведения // Советское государство и право. 1983. № 11. С. 21. **7.** *Конарев С. В.* Ценностные элементы в содержании правомерного поведения // Юридический мир. 2011. № 5. С. 55. **8.** *Психологический* механизм юридического поведения личности: монография / под ред. В. Н. Карташова. Ярославль: Изд-во ЯрГУ 2011. С. 81. **9.** *Гредескул Н. А.* К учению об осуществлении права. Интеллектуальный процесс, требующийся для осуществления права. Социально-юридическое исследование. Харьков: Тип. А. Дарре, 1900. 248 с. **10.** *Шпенглер О.* Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. Т. 2: Всемирно-исторические перспективы / пер. с нем. и примечания И. И. Маханькова. Москва: Мысль, 1998. С. 85. **11.** *Черданцев А. Ф.* Толкование права и договора: учеб. пособ. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. С. 183. **12.** *Оксамытний В. В.* Правомерное поведение личности. Киев: Наукова думка, 1985. С. 36. **13.** Там же. С. 43. **14.** *Методологические* и теоретические проблемы государства и права развитого социализма / О. Э. Лейст, М. Н. Марченко, А. И. Денисов, А. А. Кененов и др. / под ред.: А. И. Денисов, О. Е. Кутафин. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1983. С. 155. **15.** *Казаков В. Н.* Правомерное поведение и правопорядок: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Москва: Московский юридический институт, 1999. С. 31. **16.** *Сунегін С. О.* Право, мораль і релігія як соціальні регулятори: об'єктивний і суб'єктивний виміри // Права держава. 2017. – № 28. С. 145-163.

Svyrydenko Hanna. Lawful behavior: the need for systemic thinking

The article at the general theoretical level examines the issues of systemic understanding of the phenomenon of lawful behavior in the context of modern doctrinal approaches to its definition. Despite the fact that the modern general theory of law is not limited only to the formal logical justification of the phenomenon of lawful conduct, about the fact that the latter should meet or comply with the requirements of law, perhaps there should be no objection. However, in the increasingly liberalization and democratization of social and political life, and determining the rights and freedoms as the highest social value in the state, the study of lawful behavior cannot occur only with the help of formally-logical methods of scientific knowledge, because it is obvious that the absolutization of this approach unreasonably narrows the scope of legal regulation of social relations only by the need for the implementation of specific norms of positive law, bringing behind the brackets, in particular, the regulatory

potential of the fundamental principles of law, which directly reflected the highest social values (justice, humanity, freedom, equality, etc.).

From this it follows that the lawful behavior of a person must comply not only with legal norms and regulations, but also unwritten natural norms, on the basis of which formed or, at least, must form a positive law. In fact, the question of the legal assessment of certain acts of a person goes far beyond the models of behavior, formulated in legal norms. In this case, it is primarily about the legal meaning and legal assessment of those actions that are not directly foreseen in legal norms, but at the same time, correspond to fundamental legal ideas or principles, the basic principles of the development of a particular branch of law, etc., and are aimed at achieving a legally meaningful result.

Thus, the methods of formal logic provide an opportunity to qualitatively investigate the formal characteristics of a particular phenomenon, in particular, lawful behavior, but with their help it is impossible to properly comprehend the content components of lawfulness, limiting the latter to normative legal thinking. Formal-logical methods of scientific knowledge of lawful behavior do not take into account the fact that lawful behavior is, in fact, the law in action, in connection with which it is impossible to ignore the question of factors or processes that cause such an action or, at the least, have a certain impact on its meaningful features. The above-mentioned extremely important issues cannot be adequately investigated outside the context of the methods of dialectical knowledge, through which we can explain aspects of the relationship of value- and-normative principles of the content of lawful conduct in various spheres of legal regulation. Methods of dialectics provide an opportunity to identify and recognize the regularities of the functioning and development of lawful behavior, the discovery of which is associated with the transformation of the internal, subjective world of the individual into external acts of law.

The study concludes that lawful behavior cannot be investigated outside the context of complex processes that occur in society and the state, including in the mind of the individual as a subject of social, and, therefore, legal relations. At the same time, as convincingly testifies the complicated and contradictory realities of the present, one of the main problems of the formation of the proper level of socially active lawful conduct in the state is not so much in the formal legal plane (for example, the quality of laws, the effective functioning apparatus of the state, etc.), as in the person himself, his consciousness and value orientations, aspirations, interests, etc. In this regard, an extremely important component of ensuring socially active lawful behavior of a person is the formation of a law-and-moral value system of the coordinates of his consciousness.

Keywords: lawful behavior, law, consciousness, an individual, social mechanism of law.